

De geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 30

Door Willem Tip

Het achttiende eeuwse interieur

Het achttiende eeuwse interieur wordt gedurig met meer smaak en verfijning afgewerkt. In de Gouden Eeuw liggen nog allerlei onderdelen van de houtconstructie in het zicht. Balken, stijlen, regels, de robuuste schuine korbelen tussen plafondbalken en stijlen.

De stevige plafondbalken blijven ook in de achttiende eeuw zichtbaar. De Zaanse bewoners waarderen de hoogte van hun woonkamers. Verlaagde stucplafonds komen pas in zwang aan het eind van de eeuw. Ze zijn dan versierd in de Lodewijk XVI stijl of in de stijl van het classicisme.

De korbelen verdwijnen. Men maakt de hoekverstevingen tussen balken en stijlen liever aan de bovenkant of laat ze eenvoudig weg. Andere stijlen en balken verbergt men achter binnenbeschoot. Dit beschoot is meestal niet meer van het fraaie maar dure en steeds duurder wordende eikenhout. Beschilderd vuren- of dennenhout is even functioneel. Tegen het eind van de eeuw is het binnenschilderwerk algemeen geworden. Duurdere woningen hebben vaak fraai uitgevoerde binnenbetimmeringen met klassiek uitziende pilasters en kroonlijsten. Behang is nog schaars. Een enkele keer brengt men tegen de stenen wanden en zelfs tegen het houten binnenbeschoot tegels aan. Bij een stenen buitenwand houden die het vocht tegen. Bovendien zijn ze gemakkelijk schoon te maken. De tegels zijn wit met een beschilderde randtegel als omlijsting. In het midden van de tegelwand plaatst men soms een tableau met een voorstelling. Een bijbels tafereel, een voorval uit de walvisvaart, een afbeelding van de molen van de eigenaar of van zijn bedrijf.

Achttiende eeuwse kleuren

Verf wordt in de achttiende eeuw betaalbaar, ook voor het binnenwerk. Balken, wanden en ook vloeren krijgen kleur. Lichte kleuren als appelbloesem (oud roze) lavendel (lichtblauw) hebben de voorkeur. De achttiende eeuwse Zaanter geeft elke kamer zijn eigen kleur. De sombere tonen van het ongeschilderde hout en de donkere vlakken van eiken wagenschot wijken ervoor. Een kamer op het noorden wordt oud roze, een kamer op het zuiden lichtblauw. De keuken is ook vaak blauw. Dat zou de vliegen weg houden. Naast schilderwerk in allerlei kleuren komt mar-

merimitatie voor, in het bijzonder op de zware constructieonderdelen. Op balken en kroonlijsten maar ook op vloeren. Het zand op de ongeschilderde houten vloer verdwijnt.

Voor de in baksteen opgetrokken gereformeerde pastorie (Kerkbuurt 30, bouwjaar 1733) gebruikt de schilder Jan Pieters Tip een staalkaart aan verfpoeders:

voor buiten en binnen:

blauw 53 pond, wit 68 ½ pond, swart 5 pond, best appelbloes (oud roze) 35 ½ pond, appelbloes 6 ½ pond.

alleen voor binnen:

lavendel kleur (lichtblauw) 70 pond, doodekop (paarsachtig bruinrood in verschillende tinten) 1 pond, engels bruijn 1 pond, mitael (metaal) kleur 1 pond, Barlijn blauw 1 loot, root fermeljoen ½ pond, koningsgeel 1 loot

Smuigers

Aan het eind van de zeventiende eeuw ontstaat de sierlijke Zaanse tegelschouw, de smuiger. Het woord is verwant met 'snuiver', rookvanger. De tegels die men erop metselt zijn aanvankelijk wit of beschilderd in het koele Delfts blauw. Delfts blauw is bijvoorbeeld de smuiger in de Westzaanse Zuidervermaning. Halverwege de achttiende eeuw wordt het warme mangaan – paars populair. De voorstellingen op de tegels ontleen de tegelschilders bij voorkeur aan bijbelse verhalen. Onder de afbeelding staat dan de betrokken tekst geschreven.

Ook landschapstegels komen echter voor. Bij duurdere smuigers plaatst men midden op de boezem soms een groot tegeltableau met een voorstelling. Een dergelijke voorstelling (de Intocht in Jeruzalem), afkomstig van een achttiende eeuwse schouw in de Westzaanse Kerkbuurt bevindt zich nu in de Grote Kerk te Westzaan.

Ossenkoppen

Het beschilderen van de tegels gebeurt in gespecialiseerde ateliers. Daar werken schilders met behulp van geperforeerde schablonen. Eerst brengen zij de met het schabloon de omtrekken van de tekening over op een blanke tegel. Vervolgens werken ze de voorstelling verder uit. Gezichten, handen en voeten krijgen vorm. Ook licht en schaduw zijn aan het inzicht van de schilder overgelaten. Zo kunnen zelfs tegels met dezelfde voorstelling toch een volstrekt verschillende indruk maken. In de hoeken van de bijbeltegels schildert men kleine versieringen. Eerst de eenvoudige zogenaamde 'ossenkoppen', later de meer uitgewerkte anjers. Tegelbakkerijen en schilderateliers zijn vooral gevestigd in Friesland, Amsterdam en Utrecht. Het ambacht is daar nooit geheel verdwenen. In Utrecht, Harlingen en Makkum vinden we het nog steeds.

Geregeld laat men in de achttiende eeuw ook tegels beschilderen in China. Deze tegels komen mee als zware retourlading op de Oost-Indiëvaarders. Ze zijn onmiddellijk te herkennen aan de Chinese

gezichtsuitdrukkingen, ook op de tegels met tafereelen uit bijvoorbeeld de bijbel. De Delfts blauwe smuiger in de Zuider Vermaning te Westzaan (1729) heeft dergelijke in China beschilderde tegels.

De Banne is te koop

Het gaat goed in de Banne. Toch ontstaat in 1722 bij de Ban-bestuurders grote opwindings. Uit de krant hebben zij moeten lezen dat de Staten van Holland en West-Vriesland van plan zijn enkele ambachtsheerlijkheden te verkopen. Daaronder is ook de heerlijkheid van Westzaanden en Krommenie. Een verkoop wordt met vrees tegemoet gezien. Men vermoedt dat een stad zoals Amsterdam grote belangstelling heeft. De regenten daar zullen hun kans niet voorbij laten gaan. Eindelijk zullen ze aan de Zaan orde op zaken kunnen stellen.

De Zaanse bestuurders wijzen de Staten met klem op het oeroude privilege uit 1455, waarin Philips van Bourgondië belooft, dat hij Westzaan en Krommenie 'in geenderhande manieren, in hooghen noch in lagen wech-geven, verkopen, versetten nochte vervremden en' zal. Deze toezegging, destijds ongetwijfeld met veel geld gekocht, geldt nog steeds. De Staten zwichten en stellen de verkoop een aantal jaren uit. In 1728 verklaren ze zich tenslotte bereid om met de Zaanse regenten zelf te onderhandelen over de aankoop. De prijs is hoog, niet minder dan 300.000 gulden, het jaarsalaris van duizend geschoolde werklieden.

Meer invloed voor de Lagedijk?

De aankoop lijkt niettemin een goede zaak. De Banne is rijk, de belastinginkomsten zijn ruim. De Zaanse regenten zijn bereid tot een gesprek. Wel hebben de regenten van de dorpen aan de Lagedijk een oude wens die ze opnieuw op tafel brengen. Zij willen de historische machtsverhoudingen in het Banbestuur aanpassen. Sinds 1642 heeft de Banne zeven schepenen. Het ene jaar drie uit Westzaan en vier uit de dorpen langs de Lagedijk, het volgende jaar omgekeerd. Samen met 16 vroedschappen regeren ze over het grondgebied van de Banne. Het zwaartepunt van de Zaanse bedrijvigheid is echter sedert het midden van de Gouden Eeuw volledig verschoven naar de Zaanoevers. In 1728 heeft West-Zaandam 1425 huishoudingen, Koog, Zandijk en Wormerveer hebben er samen 1175, Westzaan heeft er niet meer dan 725. De belastingopbrengsten liggen in dezelfde verhoudingen. West-Zaandam levert 1679 'prikken schot' op, de andere dorpen langs de Lagedijk 1079, Westzaan 569.